

สังคมด้วย

ทางด้านการเมืองนั้น เนื่องจากสถาบันทางการเมืองในลานาไทย อันได้แก่ กษัตริย์ และเจ้าเมือง เป็นผู้มิชอบทาสสำคัญยิ่งในการให้ความอุปถัมภ์บูรณะสถาบันทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นการแสดงตนเป็นผู้นำในการก่อกบฏไม่ว่าจะกระทำด้วยความเชื่อและความศรัทธาอย่างแท้จริง หรือไม่ก็ตาม ก็มีผลให้ชนชั้นปกครองสามารถใช้พฤติกรรมนี้สร้างภาพการเป็น "พระยาธรรม" ให้ปรากฏโดยเฉพาะอย่างยิ่งกษัตริย์ซึ่งเป็นผู้นำของชนชั้นปกครอง และเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการปกครอง ย่อมมีความจำเป็นมากกว่าผู้ใดในการแสดงพระองค์เป็น "ธรรมราชา" ตามคติทางพระพุทธศาสนา การเป็นผู้นำในการกระทำการก่อกบฏจึงเป็นวิธีการหนึ่งของการแสดงออกถึงภารกิจของพระราชา ยิ่งกว่านั้นพฤติกรรมการก่อกบฏในการอุทิศแรงงานคน ที่ดิน และผลประโยชน์อื่น ๆ มีประเพณีถือปฏิบัติที่จะจารึกเป็นหลักฐานลงในศิลาจารึก ย่อมเป็นวิธีการซึ่งมีประสิทธิภาพในการประกาศเกียรติคุณได้อย่างกว้างขวางทั่วถึง และถาวร

กรณีพระเมืองแก้ว (2038 - 2068) เป็นกรณีตัวอย่างการใช้การก่อกบฏเป็นวิธีการหนึ่งที่จะประกาศความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์ เนื่องจากการขึ้นครองราชย์ของพระองค์มีความเกี่ยวข้องกับแผนปลดพระยอดเชียงรายพระราชบิดาออกจากราชบัลลังก์ในตอนต้นรัชกาลจารึกเกี่ยวกับการก่อกบฏของพระเมืองแก้ว จึงแสดงถึงการกระทำการก่อกบฏร่วมกันระหว่างพระองค์และพระราชมารดา ประหนึ่งจะประกาศความเห็นชอบของพระราชบิดาในการขึ้นครองราชย์ของพระองค์ และเราจะสังเกตเห็นได้จากที่ฐานะทางการเมืองของพระเมืองแก้วมั่นคงแล้ว พระองค์ไม่มีความจำเป็นที่จะใช้วิธีการนี้อีก

ยิ่งกว่านั้น หมายเหตุการเมืองที่ปรากฏในการก่อกบฏในรัชกาลพระเมืองแก้วก็คือ ความสำคัญของฐานะทางการเมืองของพระราชมารดาของพระองค์ตั้งแต่ต้นรัชกาล จารึกการก่อกบฏได้กล่าวถึงการเสวยราชย์ "ณ บ้านเมืองทั้งสองแม่ลูก" และจารึกการก่อกบฏตลอดรัชกาลก็ระบุถึง "พระเป็นเจ้าแม่ลูกทั้งสอง" ซึ่งนอกจากจะบ่งชี้ความสำคัญของพระราชมารดาในรัชกาลพระองค์แล้ว ยังอาจเสนอแนะว่าพระมารดาของพระเมืองแก้วน่าจะมีบทบาทสำคัญในการถอดพระยอดเชียงรายจากราชบัลลังก์ และการขึ้นครองราชย์ของพระเมืองแก้วอีกด้วย

จารึกการกัลปนา พ.ศ. 1954 ในรัชสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน (1945 - 1984) ก็มีลักษณะที่บ่งชี้ถึงความพยายามที่จะเน้นสิทธิธรรมในราชบัลลังก์ของพระเจ้าสามฝั่งแกน ด้วยวิธีการประกาศสัตยาบันกษัตริย์ราชวงศ์มังราย ตั้งแต่พระเจ้ามังรายลงมาจนถึงรัชสมัยของพระองค์ลงในจารึกหลักนี้ ทั้ง ๆ ที่ศิลาจารึกนี้กระทำขึ้นในโอกาสการกัลปนา

นัยทางการเมืองที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การกัลปนาทั้งที่กษัตริย์เป็นผู้กระทำ กิติ และเจ้าเมืองเป็นผู้กระทำ กิติ อาจบ่งชี้ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์ และเจ้าเมืองต่าง ๆ บางครั้งก็อาจละในลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างตัวบุคคล บางครั้งก็ในลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่ ในฐานะศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองกับเมืองอื่น ๆ ในอาณาจักรลานนาไทย

ดร. บุชกร กาญจนจารี ได้ตั้งข้อสังเกตในเรื่องนี้เกี่ยวกับการกัลปนาซึ่งเจ้าสีหพันธ์เมืองพะเยา อุทิศให้แก่วัดสุวรรณมหาวิหารในเมืองพะเยาใน พ.ศ. 1954 ตามปกติแล้วเมื่อเจ้าเมืองผู้หนึ่ง (หรือมีผู้มีจิตศรัทธา) จะอุทิศที่ดินให้แก่วัดในเมืองของตน จะต้องขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากกษัตริย์ ณ เมืองเชียงใหม่ ไม่สามารถจะกระทำเองโดยพลการ แต่ในกรณีเจ้าสีหพันธ์เมืองพะเยาเป็นกรณีที่ต่างไปจากปกติ กล่าวคือเจ้าสีหพันธ์มิได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต แต่ขอพระราชทานถวายเงินทดแทน "คำร้อยหนึ่งเป็นคำ" สำหรับที่ดินซึ่งเจ้าสีหพันธ์อุทิศแก่วัดสุวรรณมหาวิหาร พระเจ้าสามฝั่งแกน และพระมหาเทวีทรงพระราชศรัทธาสั่งพระราชทานที่ดินดังกล่าวให้แก่วัดสุวรรณมหาวิหารโดยมิได้มีการทดแทน การที่จารึกระบุชัดแจ้งถึงการถวายทดแทน และพระราชศรัทธานั้น ในระดับหนึ่งอาจพิจารณาได้ว่าเป็นพระราชศรัทธาอันแท้จริงของพระเจ้าสามฝั่งแกน ซึ่งประกาศให้ปรากฏทั่วกัน แต่ในขณะที่เดียวกันก็อาจวิเคราะห์ได้ในทั้งอีกระดับหนึ่งและทั้งอีกแง่หนึ่งได้ วัดสุวรรณมหาวิหารเป็นวัดซึ่งเจ้าสีหพันธ์สร้างขึ้น ดังนั้นที่ดินซึ่งอุทิศให้วัดนี้น่าจะเป็นที่ดินซึ่งยังไม่เคยอยู่ในการกัลปนามาก่อน และหากพิจารณาตามข้อความในจารึกจะเป็นที่ดินขนาดใหญ่ ซึ่งครอบคลุมหมู่บ้านจำนวนมาก ทั้งไร่ นา ไม้ไผ่ที่บุกเบิกใหม่ ในแง่เศรษฐกิจอาจเป็นที่ดินซึ่งมีค่าสูงในเมืองพะเยา เพราะจารึกระบุว่า "นามีประมาณ 21685 ไร่ ๓ จะเข้าเป็นคำวัดได้ 4686000 แล แม้จะหนักมากไซ้ไร้ได้หมื่นลำค่า จะนับบ้านไซ้ไร้ได้ 187 บ้านยอมบ้านมีเส้น ๓ จะนับเส้นว่าไซ้ไร้"

ได้ 246 เลิน ย่อมเลินล่กัด ฉฉะน่บถุกวัดไช้ร้ได้ 42 ~~ย้อม~~ " ¹ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าหากอุทิศให้วัดสุวรรณมหาวิหาร ย่อมกระทบกระเทือนผลประโยชน์ส่วนหนึ่ง ซึ่งเมืองพะเยาต้องสั่งให้เชียงใหม่ก็เป็นได้ แม้กระนั้นก็ตามพระเจ้าสามฝั่งแกนก็ยังพระราชทานให้โดยปราศจากการทดแทน เจ้าสีหพันธ์นั้นน่าจะเป็นผู้หนึ่งซึ่งสนับสนุนพระองค์ขึ้นเป็นกษัตริย์ เพราะจารึกเดียวกันนี้กล่าวถึงการอุปนาคาเหินแก่ "อ้าวเสียง" ผู้นี้ เป็นการ "ทดแทน" "ที่ยากลำบาก" และความ "รักดี" ด้วยการสถาปนาเป็นเจ้าสีหพันธ์และให้ครองเมืองพะเยา เมื่อเป็นเช่นนี้เจ้าสีหพันธ์ย่อมมีความสำคัญทางการเมืองในรัชกาลพระเจ้าสามฝั่งแกนไม่น้อย และผู้ที่สามารถสนับสนุนพระองค์เพื่อราชบัลลังก์ก็สามารถเป็นอันตรายสำหรับพระองค์ได้เท่าเทียมกัน การแสดงพระองค์เป็นผู้พระราชทานที่ดินในเมืองพะเยา เสียเอง แทนการรับสิ่งถวายทดแทน นอกจากจะเป็นการแสดงน้ำพระทัย และการสนับสนุนเจ้าสีหพันธ์แล้ว ในแง่การเมืองหากทรงรับสิ่งทดแทนย่อมหมายความว่าเจ้าสีหพันธ์เองเป็นผู้กระทำการสถาปนาเป็นเอกเทศในเมืองพะเยาได้ ย่อมเป็นการเข้าอำนาจของเจ้าเมืองพะเยา ซึ่งไม่น่าเป็นสิ่งที่พระเจ้าสามฝั่งแกนต้องประสงค์ ในทางตรงกันข้ามการพระราชทานที่ดินในเมืองพะเยาแก่วัดสุวรรณมหาวิหาร เป็นการ "ร่วมงานกุศล" จะเข้าพระราชอำนาจของพระองค์เหนือเมืองพะเยาและเหนือเจ้าสีหพันธ์ด้วย สิ่งที่ยิ่งสนับสนุนลุ่มมดีฐานข้อนี้ก็คือ ในรัชกาลเดียวกันนี้ เมื่อขุนนางบางกลุ่มทูลเสนอให้ยึดที่นาของวัดบางวัดคณะบุปผวาสิ มาเพื่อทนุบำรุง "รัพล" พระเจ้าสามฝั่งแกนก็ทรงปฏิเสธด้วยเหตุผลมิใช่เพียงแต่ไม่ทรงพระประสงค์จะกระทบกระทั่งสถาบันทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ทรงเกรงว่าการทนุบำรุงไพร่พลอาจจะเป็นผลประโยชน์ทางอ้อมกำลังแก่ขุนนางบางกลุ่มนั่นเอง

ในกรณีอื่น ๆ ที่ปรากฏหลักฐานเจ้าเมืองซึ่งต้องการอุทิศที่ดิน และผลประโยชน์จากที่ดินแก่วัดจะขอพระราชทานพระบรมราชาอนุญาตจากกษัตริย์ ณ เมืองเชียงใหม่ เมื่อพระราชทานให้ก็จะมีจารึกการสถาปนาร่วมกันระหว่างกษัตริย์ และเจ้าเมือง ซึ่งในแง่หนึ่งเป็นการแสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางการปกครอง และเมืองในพระราชอำนาจการขอพระราชทานพระบรมราชาอนุญาตในแง่หนึ่งย่อมแสดงกับการยอมรับ การอยู่ใต้พระอำนาจของกษัตริย์ ณ เมืองเชียงใหม่

¹ ศิลาลจารึกเลขทะเบียน ล.พ.9 ศิลาลจารึกกษัตริย์ราชวงศ์มังราย พ.ศ.1954

ในทำนองเดียวกัน กษัตริย์ ณ เมืองเชียงใหม่ ก็นำพุทธกรรมการกลบนาสร้าง ความสัมพันธ์กับเจ้าเมืองในหัวเมืองต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นการสร้างฐานอำนาจทาง การเมืองในหัวเมืองต่าง ๆ ได้ และโดยเฉพาะในรัชสมัยของพระเจ้าเมืองแก้ว พระองค์เป็น ผู้นำในพุทธกรรมการกลบนา ให้กับวัดในหัวเมืองต่าง ๆ ทั่วลานนาไทย ซึ่งนอกจากจะมี ผลทำให้เกิดความสัมพันธ์กับบรรดาเจ้าเมืองในหัวเมืองต่าง ๆ ในการร่วมกันให้ความ อุทิศภักดิ์พระพุทธรูปสำคัญแล้ว ยังเป็นผลทำให้การปกครองส่วนกลางสามารถเข้าไปควบคุม แรงแรงงานคน และผลประโยชน์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นปัจจัยของอำนาจทางการเมืองของการปกครอง ในระดับท้องถิ่นได้อีกด้วย ทั้งนี้เพราะพระองค์จะเป็นผู้กำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับไพร่พล เมืองและภาษีอากร ในสังกัดเมืองต่าง ๆ และจะมีพระราชโองการให้เจ้าเมืองอุทิศตาม พระราชประสงค์ ซึ่งจะมีผลทำให้พระองค์สามารถควบคุมอำนาจของเจ้าเมืองในท้องถิ่น และเป็นการสร้างอำนาจทางการเมืองจากท้องถิ่นต่าง ๆ เพิ่มขึ้นได้อีกด้วย

ในแง่เศรษฐกิจ และสังคม จากหลักฐานเราจะเห็นได้ว่า วัดในลานนาไทยจะ แบ่งเป็นสองประเภทกว้าง ๆ คือประเภทหนึ่ง วัดทั่ว ๆ ไปซึ่งพระภิกษุคงจะต้องอาศัย การบิณฑบาตร และการทนุบำรุงวัดคงจะต้องอาศัยการร่วมมือร่วมใจช่วยงานบุญของชาว บ้านในลักษณะของวัดตามปรกติส่วนวัดอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งน่าจะมีจำนวนน้อยกว่าวัดทั่ว ๆ ไป คือวัดคู่บ้านคู่เมืองวัดสำคัญ หรือวัดที่กษัตริย์ทรงสร้าง หรือเจ้าเมืองต่าง ๆ สร้างขึ้นวัด ประเภทหลังนี้จะเป็นวัดที่ได้รับการกลบนามีผลประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ อยู่มากเป็นต้นว่า อาณาเขตของวัดซึ่งอาจครอบคลุมเขตชุมชน ส่วน ไร่นา ซึ่งในกรณีนี้ชุมชนที่อาศัยอยู่ในอาณา เขตวัดแม้จะไม่ถูกจัดเป็นแรงงานวัดก็มีหน้าที่อยู่ในคำสั่งของเจ้าวัด และช่วยงานต่าง ๆ ใน วัดส่วนที่ดินเป็นอาณาเขตวัด หรือได้รับพระราชทานเพื่อทนุบำรุงวัดนั้น วัดก็อาจมอบหมายให้ แรงงานวัดในสังกัด ทำการเพาะปลูก ผลผลิตก็จะตกเป็นของวัด หรือวัดอาจอนุญาตให้ไพร่ พลเมืองสามัญที่มีได้มีความเกี่ยวข้องกับวัดในแง่กลบนา เข้ามาดำเนินการผลิตและแบ่งผลผลิต ที่ได้ให้แก่วัดเป็นการตอบแทน

ในลักษณะนี้วัดที่ได้รับการกลบนาจึงทำหน้าที่ในแง่หนึ่ง ประหนึ่ง "เจ้าของที่ดิน" ซึ่งมีที่ดินในครอบครอง อาจดำเนินการผลิตเอง หรืออนุญาตให้ผู้อื่นดำเนินการผลิตโดยวัดได้ รับผลประโยชน์ในรูปแบบส่วนแบ่งของผลผลิต

ยิ่งกว่านั้น ผลผลิตซึ่งวัดได้ในลักษณะต่าง ๆ ย่างตัน ประกอบกับภาษีการซึ่งรัฐ
 คุกค่าให้ผลประโยชน์ผู้ผู้ผู้ และเงินผลประโยชน์ซึ่งวัดสามารถนำไปออกดอกผล แม้ว่าจะเป็นการ
 คุกค่าเพื่อ "ทูลบำรุงพระคำสนา" ก็ตาม แต่ก็ทำให้วัดที่ได้รับการกลบนามีสลักษณะเป็น"นาย
 เงิน" ละสมทรัพย์และบางครั้งก็ทำหน้าที่ให้กู้ยืม ยังผลให้ไพร่พลเมืองของรัฐส่วนหนึ่งมีฐานะ
 เป็น "คนเงิน" ของวัดและเมื่อไม่สามารถนำเงินมาชดใช้หนี้สินของวัดได้ก็จะกลายเป็นแรง
 งานของวัดไป

ดร. บุษกร กาญจนจารี ได้ตั้งข้อสังเกตเพิ่มเติมว่าวัดที่ได้รับการกลบนามียังทำ
 หน้าที่ทำนอง "เจ้าสังกัด" ซึ่งควบคุมแรงงานคนจำนวนหนึ่ง คนเหล่านี้จะอยู่ใต้สังกัดวัดนั้น ๆ
 ในลักษณะต่าง ๆ เช่น สามีภรรยาซึ่งมิได้ถูกจัดเป็นแรงงานวัด แต่ตั้งบ้านเรือนประกอบอาชีพ
 อยู่ในที่ดินกลบนา ก็นับว่าอยู่ในความควบคุมของวัด เพราะเจ้าวัดสามารถออกคำสั่งให้มอบ
 แรงงานส่วนหนึ่ง หรือส่วนแบ่งผลผลิตส่วนหนึ่งเพื่อผลประโยชน์ของวัด คนใต้สังกัดประเภทนี้
 น่าจะอยู่ใต้การควบคุมซึ่งหลวมกว่าคนใต้สังกัดวัดประเภทอื่น ๆ ยกเว้นญาติโยมของสงฆ์

คนใต้สังกัดวัดอีกประเภทหนึ่ง กษัตริย์ พระมหากษัตริย์ หรือเจ้าเมืองผู้ผู้ผู้ผู้ผู้ผู้ผู้
 คนประเภทนี้น่าจะเป็นแรงงานซึ่งดำเนินการผลิตในที่ดินของวัด ขึ้นแก่วัดโดยตรงและหลุดพ้น
 จากพันธะหน้าที่ต่อรัฐ

นอกจากนั้นวัดยังมีคนใต้สังกัดซึ่งได้จากการซื้อขาย หรือมีค่าตัว เช่นผู้มีจิตศรัทธา
 ซื้อผู้ผู้ผู้ผู้ผู้ผู้ผู้ หรือเป็นคนเงินของวัดซึ่งไม่สามารถชำระหนี้ซึ่งกู้ยืมไปจากวัดได้

คนใต้สังกัดวัดเหล่านี้ไม่ว่าจะอยู่ใต้สังกัดในลักษณะใดน่าจะเป็นอยู่ดี และมี
 ผลประโยชน์จากสถานภาพนี้ทั้งนี้เพราะคนเหล่านี้จะได้รับสิทธิพิเศษเพราะได้รับมอบหมายให้มี
 หน้าที่เฉพาะในการเกี่ยวหมื่นทูลบำรุงพระพุทธคำสนาเท่านั้น ดังนั้นจึงได้รับการยกเว้นในกิจการ
 งานของบ้านเมืองทั้งปวง เช่นไม่ต้องเสียภาษีอากร ไม่ต้องให้แรงงานทำงานให้กับ "รัฐ" ทั้ง
 ในยามสงบ และในยามสงครามก็จะได้รับการยกเว้นไม่ต้องออกรบ หรือถูกเกณฑ์แรงงานไป
 ช่วยในการรบในรูปอื่น ๆ เช่นการเตรียมเสบียง"แรงงานวัด" ซึ่งน่าจะเป็นกลุ่มบุคคลที่มีความ
 เป็นอยู่สุขสบายมากกว่าสามีภรรยาอื่น ยิ่งกว่านั้นคติความเชื่อ และความศรัทธาว่าการเสียสละ
 แรงงานเพื่อพระคำสนาแม้เพียงการกวาดลานวัด หรือทำความสะอาดพระพุทธรูปก็ดี ก็จะได้
 รับอานิสงส์ผลบุญ เป็นการตอบแทนในชาติหน้าอย่างสูง

ประกอบกับความต้องการเสียงพระอื่นซึ่งหนักกว่าทำให้ ไพร่พลเมืองจำนวนหนึ่งพยายามเปลี่ยนฐานะของตนไปเป็น "แรงงานวัด" เพื่อจะได้รับสิทธิดังกล่าว ดังปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกว่ามีการร้องขอต่อกษัตริย์ และพระมหาเทวีเจ้า ซึ่งเป็นสถาปนการปกครองสูงสุดของลานนาไทย ให้ความอุปถัมภ์ทำนุบำรุงวัดในท้องถิ่นของตน ซึ่งจะทำให้ตน และครอบครัวได้เป็นแรงงานวัด นั้นไปด้วยตามพฤติกรรมการกัลปนานั้น และในกรณีที่พระภิกษุเจ้าวัดขอพระบรมราชานุญาต ให้อนุญาตพี่น้องของท่านได้เป็น "แรงงานวัด" ดังปรากฏเรียกในจารึกว่า "ญาติของพระสงฆ์" ซึ่งถึงแม้ว่าจะจะเป็นไปตามความเชื่อและความศรัทธาในพระพุทธศาสนาใน การที่จะช่วยกันทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองก็ตาม แต่ก็ผลทำให้คนอีกกลุ่มหนึ่งเปลี่ยนแปลงฐานะ จากการเป็นแรงงานของรัฐ ไปเป็นแรงงานของวัดแทน

อย่างไรก็ดี ถึงแม้ว่าวัดที่ได้รับการกัลปนาในลานนาไทยในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 ในแง่หนึ่งจะมีลักษณะเป็น "เจ้าของที่ดิน" "นายเงิน" และ "เจ้าสังกัด" ก็ตาม ดร.บุษกรก็ได้ชี้แนะข้อจำกัดต่าง ๆ ซึ่งทำให้วัดที่ได้รับการกัลปนาเหล่านี้ไม่มีลักษณะเป็นสถาบันทางเศรษฐกิจ ที่มีความเป็นปึกแผ่นคงที่ หรือตายตัว ประการแรกวัดที่ได้รับการกัลปนาเป็นเพียงวัดส่วนน้อย หรือมีละแวกก็เพียงส่วนหนึ่งของวัดในลานนาไทย ยิ่งกว่านั้นแม้สถาบันทางการปกครองและคำสอนจะพึ่งพากันก็ตามแต่สถาบันทางคำสอนก็มิได้มีฐานะเหนือฝ่ายปกครอง ดังนั้นแม้กระทำการกัลปนาจะมีศิลาจารึก (และในบางกรณีหรือรูปธรรม) เป็นหลักฐานที่ถาวร แต่ในความเป็นจริงการละเมิดสิทธิของวัดก็เกิดขึ้นเสมอ ๆ โดยเฉพาะในช่วงเวลาเปลี่ยนรัชกาล เช่นเมื่อเจ้าเมืองเป็นผู้ละเมิดวัดก็ไม่อยู่ในฐานะที่จะตอบโต้ นอกจากจะอุทธรณ์ขอพระราชทานการยืนยันสิทธิจากกษัตริย์พระองค์ใหม่ การอุทธรณ์จะได้ผลหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับพระราชอาชญาของกษัตริย์พระองค์ใหม่เหนือเจ้าเมืองนั้น ๆ ที่ดินที่ได้รับจากการกัลปนา ผลประโยชน์จากที่ดิน ภาษี อากร ที่ได้รับตามความเป็นจริงจึงไม่จำเป็นจะคงที่ และอาจถูกยึดรอนได้จะโดยเจตนาหรือไม่ก็ตาม บางครั้งกษัตริย์เองก็เป็นผู้ทรงยึดรอนผลประโยชน์ของวัด ดังเช่นกรณีพระเจ้าสามฝั่งแกนทรงโอนผลประโยชน์จากวัดอื่น ๆ มาให้แก่วัดที่ทรงสร้าง ณ ตำบลที่ประสูติ เป็นต้น

นอกจากฝ่ายปกครองจะเป็นผู้ละเมิดสิทธิของวัดแล้ว การยึดรอนผลประโยชน์ของวัด อาจเกิดจากผู้อยู่ใต้สังกัดของวัดเองก็ได้ เนื่องจากวัดมิได้มีหน่วยงานที่มีประสิทธิภาพ หรือความเข้มงวดในการควบคุมแรงงาน การหลีกเลี่ยงพันธะหน้าที่ ๆ มีต่อวัดย่อมกระทำได้อย่างง่าย ผล

ประโยชน์ซึ่งวัดพึงได้จึงไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วยเสมอไป และในความเป็นจริงอาจไม่เท่าเทียมกับภาพที่สร้างขึ้นจากข้อความในจารึก

ในแง่คนไต่สังกัตวัดนี้ ยังมีปัญหาการสลับเปลี่ยนย้ายสังกัตอีกด้วย เพราะแรงงานวัดใด หนึ่ง อาจขอย้ายไปเป็นแรงงานของอีกวัดได้ และแม้แต่แรงงานวัดประเภทที่มีค่าตัวก็อาจจะย้ายสังกัตหากวัดใหม่ที่ตนต้องการไปอยู่ไต่สังกัตจ่ายเงินค่าตัวให้กับวัดเดิม ดังนั้นแรงงานวัดซึ่งเกิดจากการกลบนาจึงมิได้มีการคงสังกัตตายตัว และอยู่ในสภาพที่มีการเคลื่อนย้าย (mobility) ฐานะ ยิ่งกว่านั้นอาจเป็นไปได้ว่าคนไต่สังกัตวัดบางจำนวนอาจหลบเลี่ยงจนหลุดพ้นจากพันธะหน้าที่ต่อวัดซึ่งปราศจากกลไก และมาตรการการควบคุมที่มีประสิทธิภาพ และอาจจะพยายามหลบเลี่ยงพันธะหน้าที่ต่อรัฐด้วย

ข้อจำกัดอีกประการหนึ่งก็คือ ความเชื่อและปรารถนาทางพุทธศาสนาไม่เอื้อ หรือส่งเสริมให้วัดมีสภาพเป็นสถาบันทางเศรษฐกิจที่เป็นปึกแผ่นหรือตายตัว และด้วยข้อจำกัดต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว วัดที่ได้รับการกลบนาในลานนาไทยจึงมิได้มีฐานะเป็น "เจ้าของที่ดิน" "นายเงิน" หรือ "เจ้าสังกัต" อย่างเต็มที่หรือจริงจัง และยังคงลักษณะเป็นสถาบันทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมิได้มีฐานะหรืออำนาจต่อรองเหนือสถาบันทางการปกครองของลานนาไทย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย